

ALEXA KÁROLY

„Erdély öröksége”

JÓKAI ANNA: SZEGÉNY SUDÁR ANNA

Ha csak azt mondanánk, hogy ez az erős levegőjű s mégis légszomjjal küszködő elbeszélés, ez a sodró és sodródó sorstörténet Jókai Anna legfőbb szépírói erényeit összegező alkotás, a megjelenése után egy évtizeddel is izgalmas újdonság, nem állítanánk éppen keveset, hiszen három évtizede, mióta erre a pályára fordult élete, a legjobb magyar elbeszélők között tanultuk meg tisztelni és szeretni. Nem állítanánk éppen keveset, ám ahhoz, hogy a magyarság számára örökhagyóként nevezzük meg az író, ahhoz azt kell elhítenünk, hogy ez a regény nemcsak regény, hogy ennek a könyvnek mi nemcsak olvasói vagyunk, hogy a szerzője inkább médium, „megajándékozott”, mint egyike azoknak, akik igényes mondatokban próbálják újratemetni azt, ami a létben a számukra átélhető, tehát megjeleníthető.

Tíz évvel a regény nyilvánosságához jutása után (nem ok nélküli ez a nehézkes szóhasználat), ma is megrázó az az élményes teljesség, amit sugároz e könyv, felkavaró, megrendítő az, amiről beszámol. Beszámol? Nem – amiről tanúskodik, amit meggyón, ami mellett hitet tesz, aminek végleges formát kíván adni. Azaz – amit számon tartásra javasol, amit örökre a helyén kíván látni a magyar emlékezetben.

Az örök és az örökség egybecsengő szavaink. A történet elmondója, aki egyszerre éli meg és leírta mondataival folyamatosan újra átszenvedi a maga hétköznapi mártíriumát, s akinek Jókai Anna mintegy íródeákjául szegődik, csöndesen tudomásul véve, hogy mindkettejük neve a „kegyelmet” jelentő Anna a keresztségben, egy helyütt azt írja a házról, ahol született, s ahol otthon van, minden huzatos és fergeteges otthontalanság ellenére, hogy „Ez az én örökségem”. Nem az értéke a fontos, ha ugyan egyáltalán adna valaki pénzt ezért a düledező, lassan önmagába omló város széli épületért, hanem az, hogy „még megvan...” Ahogy én is megvagyok, fogyó erővel, fájdalmakat üzenő testtel, ahogy talán még te is megvagy egy másik országban, vagy ugyanebben, és mégis végérvényesen másutt, vagy eltűnve-eltüntetve, ő azonban mintha már nem volna az, akit meglévőnek szabadna tekinteni, az meg ott mintha soha nem lett volna itt, nem lett volna velünk egy, amaz pedig amott talán csak elhítenni akarta, hogy közülünk való, vagy esetleg maga sem tudta, meddig a létővő alakoskodás és honnan a létrontó áruhasadás...

Az 1980-as évek erdélyi közviszonyai a magyar történelem legpoklosabb évtizedeit idézik, sok tekintetben inkább hasonlítanak a tatárdúlásra, mint a török hódoltság idejére. Ám – milyen öntisztító a gyarló emlékezet! – egy évtizeddel azután, hogy ez a démoni idő kitelt, már szinte csak adomás emlékeinket vagyunk hajlamosak idézgetni. Jóllehet láttuk, amit nem lehetett nem észlelnünk, noha együtt próbáltunk érezni az ottaniakkal a látogatások szorongásos napjaiban, bár kimondatlan és oktalan lelkifurdalásból vagy az öntudatlan sorsközösség jegyében tettük itt értük, amit lehetett s amit tudtunk. Ez a Szegény Sudár Anna, akinek neve oly természetesen rímel arra a hajdani, írótablája fölé hajló nőalakra, Árva Bethlen Katáéra, akit az erdélyi sors és sorsvállalás jellemnagyságaként őriz a nemzeti emlékezet, ez az asszony a „befelé szólás” kényszeres heroinája, akinek valami vagy valaki azt a sugalmazó parancsot adja a végítélet mind baljósabb szellőkései között, hogy ha már és még élsz, tanúskodj: a mindennapi élet is példa kell legyen. A rögzített szó a bizakodás egyetlen lehetséges formája, ha öncenzúrásan csonkolt is. Az a rögeszmés tárgyiaság, amely minden naplónak a legfőbb ihletformája, itt a mind torzultabb lét dokumentációja, sőt – mint történetsszervező erő – egy, az önfeladást nem ismerő asszonyalak tragédiájának is hétköznapias, pátosztalan epitáfiuma. Hiszen ez a Németh László által meglátott Bethlen Katát és az ugyancsak általa megformált Égető Esztert

egybeforrasztó Sudár Anna a maga asszonyi – feleség, anya és nagyanya – ösztönét követve nemcsak túlélni akar, s nemcsak örökbe hagyni egy családi történetet (együtt tudva a szűkebb és tágabb magyar nagycsaládot), hanem a biztos lehetetlenség, a kiúttalanság nyilvánvaló tudata ellenére is tervez, létstratégiát formál és ápol. A regény igazi tragikumája az a természetesség, amivel ez az egyszerű jövőkép elfoszlik, s marad az üres papír, amelyre már nem kívánkozik a betű.

A „sorskatalógus” szót Hamvas Béla találta ki, aki ugyancsak ekkor, az 1980-as években lett Jókai Anna és sokunk mestere, s ugyancsak örökségbe hagyott iratai alapján – nos, az újabb idők erdélyi sorskatalógusa Jókai Anna regénye, a *Szegény Sudár Anna*. S egyben a tragikus magyar történelmi létezés alaphelyzetének újramondása: hogyan lehet élni „élve eltemetve”, vannak-e emberi lehetőségek akkor, ha a vegetáció szintjére szorul a lét. S ne csak a kisunokájára szavakat örökítő Sütő Andrástra gondoljunk, ne csak Cseres Tiborra, akinek könyveiben két erdélyi század üzen folyamatosan, hanem bizony Jókai Anna nagy névrokonára is, aki az 1850-es évek ónsúlyú idejét festette feledhetetlenül, meg a Sütő András falujabéli múlt századi báróra, aki a *zord idők* elől a tébolyban keresett menedéket, meg a többiekre mind. A magányos íróemberekre, akik tudták, hogy akkor van történelem és tanulság az utódoknak, ha lejegyezzük mindazt a borzalmat, amit ránk mért a Seregek Ura. Sudár Annának, szegénynek, a kezét a Hermányi Dienesek is fogják, az Apor Péterek meg a Bethlen Miklósok is.

Az írás – ima, olvassuk. Ám a sorskatalógus azt is jelenti, hogy örökre rögzítődik a romániai alimentáriák kosarainak mocska, az Amo szappan mint kegytárgy és baksis, a televízió, amely szinte a megváltással kecsegtet, a posta, az, hogy nincsen karácsony és húsvét, a többször eladott vasúti helyjegyek, a benzin- és áramhiány, az újramosott gézdarabok a kórházban, ahogy egy kanál olajért bekopog a szomszéd, a pillantása fürgén söpör erre meg arra, a navétázás meg a húsjegy, s amit a húsért kapsz, ha szerencsés vagy... ezek mind katalógustételei a mindennapi életnek, folyamatos jelzései az elviselhetetlenségnek. Ezt is megörökíti ez a könyv, ezek a talmi tények is szakralizálódnak egy tragikus történetben. Amely közös történetünk valamennyiünknek. „... nem »erdélyieskedni« kell – írja Jókai Anna a regény megjelenésekor itthon az első szabad újságban (Vigilia, 1988), amikor ott még hátravannak azok az események, amelyekkel a Gondviselés végre pontot tett a XX. század legborzalmasabb rezsimeinek egyike után –, nem »erdélyieskedni« kell, hanem utat engedni a természetesnek. Elhinni, hogy ami ott fáj, az itt is ugyanúgy fáj.” Igen, ilyen egyszerű, ilyen természetes levegővétellel illik és szabad megfogalmazni azt, ami közösen fontos és megőrizendő. Ha tudjuk, hol és kik-mik vagyunk: „Az Isten sír miattunk – s mi még nem érünk fel odáig, hogy letöröljük a könnyeit. De legalább ágaskodjunk.”

Laudációként elhangzott 1998. június 20-án a Nemzeti Múzeum dísztermében, a Magyarországi Alapítvány ünnepi együttlétén, a „magyar örökség” újabb díjazottjainak megnevezésekor.